

Mediaträning

Björn Ljungquist 2006-02-20 www.abljungquist.se

Inledning

Vi vanliga människor är traditionellt uppfostrade och vana vid att svara hövligt på tilltal och i möjligaste mån besvara frågor som ställs direkt till oss. Ibland har vi också en förmåga att försöka hjälpa den som ställer frågan genom att förklara ytterligare lite till, bara för att göra det enklare att förstå. På så sätt utvecklar och underlättar vi kommunikationen i vårt sociala samhälle och får det att fungera bra. Man frågar, i sina kontakter med andra människor, för att man förväntar sig ett vänligt och korrekt svar, utan baktankar eller snaror.

Men detta är en sak som inte gäller i kontakterna med massmedia. Där saknas totalt respekten för en människas privatliv om ett offentliggörande av ett svar, kan sälja några tusen lösnummer till.

Alla som "riskerar" att bli spontant intervjuade av en journalist eller reporter, borde därför ha en grundläggande medial träning i vad de skall svara och hur de skall bemöta de snärjande och sluga frågorna som vanligen ställs. De flesta oerfarna intervjuoffer blir glada över uppmärksamheten och pratar gärna i en mikrofon eller framför en kamera, under några korta sekunder. Sekunder som sedan kanske påverkar det resterande livet, på ett sätt som man inte tänkt sig.

Vad man måste ha fullständigt klart för sig är att journalisten endast är ute efter att göra ett scoop och skaffa sig unika upplysningar, som kanske inte skulle kunna gå att få annars. Han är yrkesman och har lång träning på hur han skall ställa sina frågor för att få fram de svaren som han ytterst vill ha. Oavsett vad intervjun gäller, så har journalisten eller fotografen inga sympatikänslor för den personen han frågar ut. Det innebär att han kan vinkla såväl frågor som svar, för att på så sätt få det att låta på ett visst sätt.

Att få en mikrofon uppstucken framför ansiktet samtidigt som en kamera surrar, kan få de flesta sansade människor att förlora fattningen. Mikrofonen hålls av en tränad reporter och kameran kryper med sitt objektiv in alldeles inpå dig. Frågorna som ställs är man oftast helt oförberedd på och matas ut på ett sådant sätt att man kan känna sig tvungen att svara snabbt. Tempot är högt och situationen är ovanlig. Det kan vara att man varit vittne till en uppmärksam händelse eller via sitt arbete blivit berörd av något som media intresserar sig för. Det kan kanske kännas viktigt och spännande att man får möjlighet att tala i radio eller teve. En situation som varje driven reporter tar chansen att utnyttja.

När man sedan hör eller ser utsändningen är innehållet inte alls som man tänkt sig eller vad man egentligen menat. Intervjun är kanske ihopklippt i efterhand eller också har stycken som man själv anser som viktiga, utelämnats och man känner inte igen sig. Innehållet kan ha stuvats om och blivit direkt felaktigt eller missvisande. En sak som man kanske får stå till svars för senare.

Lägger journalisten in något i text eller bild, som är direkt felaktigt, så är det ändå det läsarna och tittarna ser. Om det sedan skulle komma en liten dementi, så är det sällan någon som noterar det.

Inför sådana tillfällen är det därför viktigt ur egen integritetssynpunkt att försöka få grepp om situationen redan i inledningsskedet och därmed styra intervjun. Är du rätt förberedd kan du med glädje se på resultatet och kanske känna att du bidragit med något. Men är du oförberedd kan uppmärksamheten skada dig för lång tid framöver.

Drevet

En modern företeelse, som förekommer med jämna mellanrum i massmedia är det så kallade "drevet" (från Isländskans *drif*, drivning av villebråd mot utplacerade skyttar). Det uppstår oftast när någon makthavare eller känd person blir påkommen med något som är tvivelaktigt, regelvidrigt eller olagligt. Men det kan också vara ett brottsoffer, som varit med om något som väcker intresse. Det finns beklagansvärda exempel på kvinnor som blivit drabbade efter att ha råkat ut för en våldsmän och där fokuseringen har riktats in på offret i stället för brottslingen.

Men det vanligaste är att ett drev börjar med ett så kallat journalistiskt "avslöjande" som är mer eller mindre genomarbetat och väcker genast upp alla hyenorna i media. Den aktuella personens privatliv vrängs totalt hänsynslöst ut och in. Man matar ut massor med slutsatser, spekulationer och respektlösa intervjuer. Den aktuella händelsen för stora svarta rubriker och den drabbade strimlas obevekligt, in i minsta detalj.

Vi kommer fortfarande väl ihåg Socialdemokraternas (s) påläggskalv Mona Sahlins Toblerone och blöjköp på statens kreditkort, Sigvard Marjasins sönderklippta systembolagskvitton och metallombudsmännens krog och porrfester. Låt vara att de som avslöjats inte varit riktigt lika allvarligt som det framställts, men tragedierna för de drabbade står oftast inte i proportion till sättet på vilket det presenteras i pressen.

Mona Sahlins politiska karriär stoppades upp och hon själv fick sjukskriva sig under den omtalade "time out" perioden. Sigvard Marjasin hann visserligen pensionera sig från sin tjänst som Landshövding i Örebro Län, men fick lämna de flesta politiska sidouppdragen han haft.

Metalls ombudsmän i Trollhättan blev av med sina jobb och den ende som egentligen klarat av drevet är Björn Rosengren. Han hade varit på porrklubben Tabu i Stockholm, utan att förstå att det verkligen var en porrklubb. I en intervju har han sagt att han "borde" förstått det eftersom den sprang runt så många lättklädda kvinnor där. Vem han hade med sig ville han inte berätta och det blev heller aldrig riktigt utrett och offentliggjort. Under Stadsministerns beskydd blev han sedan först landshövding i Norrbotten och lirkades därefter in på en hög position inom näringslivet. Men många gånger har drevet utvecklats till personliga tragedier som har slagit drabbade folks liv i spillror.

När drevet väl kommit igång är det omöjligt att stoppa. Journalisterna hetsar varandra och skyr inga medel för att kunna presentera något som slår konkurrenterna. En tröst i bedrövelsen är dock att våra svenska media inte är värst. De engelska tabloiderna (tidningar i kvällstidningsformat) har en särställning i världen. En som råkat ut för dem är "Svennis" som trots att han lyckats bra med divorna i det engelska fotbollslandslaget, ändå fick se sitt privatliv presenterat på löpsedlarna. Först var det en kvinna som försökte bättra på sin ekonomi, genom att "avslöja" att de haft en kärleksaffär ihop. Tabloidpressen i England betalar nämligen generöst för historier som man kan smacka upp på löpsedlarna och få folk att köpa fler tidningar.

Sedan skapades det en ny skandalhistoria om honom och en av de flickorna, som var anställd på det engelska fotbollsförbundets kansli, efter det att någon känt igen dem när de var på lunch tillsammans. Men Svennis var van vid mediala kontakter och hanterade saken på ett berömvärd sätt.

Att vara målet för ett medialt drev är aldrig något positivt. Försök därför alltid att undvika att sätta dig i den situationen. Skulle du ändå hamna i den, så se till att vara rätt förberedd och på så sätt hantera situationen så att den skadar dig minst.

När kan du vara intressant för massmedia?

Mediadrevet intresserar sig för dig den dagen du har gjort något fel som kanske också kan vara brottsligt, blivit vittne till något stort och sensationellt eller befunnit dig i närheten av en uppmärksammas händelse.

Mediadrevet ligger latent på lur hela tiden och när något verkligen sker, mobiliseras enorma resurser för att "bevaka" händelsen. När det inte händer tillräckligt mycket i närområdet som det mediala drevet kan sätta tänderna i startar man upp så kallad "Undersökande journalistik". Ett sätt som är effektivt och har vid många tillfällen gjort uppmärksammade avslöjanden.

En av upphovsmännen för denna typ av journalistik var Günther Wallraff, som under mer än ett år levde "under cover" som en turkisk gästarbetare i Tyskland. Han kom på så sätt underfund med hur gästarbetarna egentligen behandlades, av arbetsgivare och myndigheter och presenterade detta i den stora tidningen Der Spiegel. Sedan har det följt en rad av journalister som arbetat på liknande sätt och i dag har vi den svenska tevens Uppdrag Granskning, som ofta låter tala om sig.

Journalister som jobbar med denna typ av uppdrag är ofta hänsynslösa. För att nå sitt mål kan de formligen gå över lik. Som när man "avslöjade" förhållandena kring ett omhändertagande av ett barn, där föräldrarna var något intellektuellt handikappade. Med växelvis öppna intervjuer och dolda kameror vinklade man saken på ett sätt så kommunala tjänstemän, som egentligen bara gjort sitt jobb, hängdes ut och svartmålades. Att det något år senare kom fram att Socialtjänsten skött saken på ett riktigt sätt, hjälpte ju inte de drabbade då skadan ju redan var skedd.

Som en vanlig enkel rättskaffens medborgare är du inte ett dugg intressant för massmedia, annat än som lösnummerköpare eller tittare. Men den dagen då du är indragen i en historia, eller blir vittne till något dramatiskt, då kommer "hökarna" från kvällspressen och teve. Utan att du kan göra något åt det kommer dom att vränga ut och in på ditt liv och vinkla det så att du framstår som någon helt annan än den du är.

Vi tar ett exempel:

Du arbetar på ett företag där någon i ledningen gjort något olagligt, eller något som av allmänintresse kan ifrågasättas. Det kan vara en ekonomisk manipulativt gjord transaktion eller redovisning av några ersättningar som han kanske inte skulle ha haft. Media börjar skriva om det och sker det under en period när det är så kallad "nyhetstorka", semesterperioden eller i samband med en storhelg, så kan dom ägna oförståeligt mycket tid och energi åt fallet.

När man vrängt ut och in på den som felat och hans omedelbara omgivning, då kommer turen till de anställda. Vid ett sådant tillfälle kan det mycket väl hända att du blir uppringd eller påhoppad av en journalist, som vill veta vad du tycker.

Journalisten kan då endera söka upp dig med en kameraman bakom sig, eller ringa dig vid tillfällen då du inte alls är beredd. Han har noga förberett sig på ett antal frågor som han vet att du kommer att ha svårt att svara på. När du svarar kommer kameraobjektivet att krypa in mot ansiktet på dig och zooma in varenda ryckning i någon liten muskel. Journalisten kommer att ställa följdfrågor till dig, innan du svarat färdigt på den första och får dig på så sätt ut balans. Ju osäkrare han kan få dig att framstå, ju intressantare blir intervjun i ett sensationsavslöjande reportage.

Förbered dig därför på hur du skall möta ett massmedialt påhopp, utan att bli överrumplad och därmed försvarslös. Annars finns det en oerhörd risk att det går galet och **den ende förloraren är du.**

Hur skall du agera för att inte bli ett intervjuoffer?

För att inte ohjälpligt bli ett intervjuoffer, skall du alltid tänka dig för innan du svarar på en fråga. Ett beprövat sätt att hantera detta är att se hur exempelvis våra politiker bemöter pressens frågor, när det är något extra intressant. Personer som riskerar att utsättas för "skjutjärnsjournalistik" i sitt arbete är alltid grundligt utbildade och tränade på att svara. Detta hjälper dem att hantera oförberedda situationer på ett bra sätt och råkar därför sällan ut för överraskningar oavsett vilka frågor som de ställs inför.

För att enklast se hur det går till, på ett rationellt sätt, så kan du titta på en van politiker eller någon annan känd person, som ofta står i rampljuset. Lägg märke till hur han agerar gentemot massmedia när han inte haft tid att förbereda sig. Han lyssnar och tar lugnt till sig frågorna, sedan upprepar han och använder samma ord i sitt svar, som journalisten sagt. På så sätt skaffar han sig den betänketid som han behöver.

Vi har visserligen sett i direktsänd teve, en minister slå igen dörren till sin bostad, då en journalist med ett kamerateam bakom ryggen, ringde på för att ställa frågor om några lägenhetsaffärer, som hon varit inblandad i. Ett sådant handlande blir alltid ytterligt svårt för den tilltalade att försvara.

Våra olika partiledare och höga tjänstemän är oftast skolade av en bra lärare, för att inte falla i journalisternas fallgropar. Man kan ibland se skillnaden mellan dem och unga nya politiker, som nått framgångar efter ett val. Det kan ha gått så snabbt att de inte hunnit lära sig än. En välkänt sådan blamage är när Jens Orback var nyutnämnd demokratiminister, i en intervju jämförde homosexualitet med tidelag. Han berättade om att hans mormor, som bodde Kanada, hade ett förhållande med en häst och han tyckte det var helt OK. Genom att berätta det i en intervju ville han visa att han själv inte hade fördomar mot någon. Svenska folket i gemen och Regeringen i synnerhet, satte säkert morgonkaffet i vrångstrupen, när intervjun spelades upp. Stadsministern klev snabbt fram och tillrättavisade den felande och Jens Orback fick sedan gå ut med en tillrättaläggning, om vad han egentligen menade. Men skadan var redan skedd och kunde inte göras ogjord. Historien har därefter, för alltid gett ministern en stämpel som klantig och kommer ta lång tid att arbeta bort.

Ett annat sätt som journalister ofta använder för att få en ovan och ofta nervös person att tala, är att göra ett oväntat uppehåll. Han låter bli att ställa en följdfråga och den intervjuade personen upplever det som om han måste säga något. I det läget är det en uppenbar risk att man säger något som är fel eller som man inte kan stå för. Därför skall man inte bli orolig om det blir korta tysta stunder. Det är journalistens jobb att göra intervjun och du skall bara svara artigt. Låt honom inte stressa dig.

Ljug eller överdriv aldrig, du glömmet lätt vad du har sagt och efterräkningarna kan bli stora. Försök inte att göra dig eller din roll intressantare än det är. Var bestämd och sväva inte på målet, då försöker journalisten att få dig ur balans, för att få dig att berätta mer.

Om du blir intervjuad i telefon, så blir du samtidigt inspelad. Du kan aldrig säga något som du inte borde och sedan be att det inte sänds eller klipps bort. Är det ur reportagets synvinkel det minsta intressant, så kommer det med. Du kan heller aldrig göra en uppgörelse med en journalist om att prata "off the record", samma sak gäller där och du får stå för följderna.

Vad skall du berätta för en journalist?

Kommer du någon gång i den situationen att du blir direktintervjuad om en händelse på ditt jobb eller liknande, hänvisa då till företagets informationsansvarige. Du kanske också kan misstänka att journalisten redan talat med den informationsansvarige och inte fått fram det han vill och därför försöker med dig. Låt dig då inte förledas att säga fel saker.

Inte heller är det osannolikt att du inte är den förste i raden av intervjuade vid det här tillfället och journalisten kanske också har börjat lukta sig till en liten sensation. Akta dig då för att falla i de fällor som läggs ut, i form av "halva svar" inbakat i frågorna. Fällor i frågornas formulering, som får dig att tro att journalisten vet mer än han gör, eller insinuationer som kan få dig att stå lite utanför händelsernas centrum och därför ovetande, en känsla som hos dig kan väcka en vilja att bekräfta.

Ett annat sätt som ofta används är att tona ned värdet av det du eventuellt kan tillföra. Du kommer då att känna dig mindre betydelsefull, än de andra som intervjuas och kommer då med automatik att reagera mot detta, vilket du uppfattar som en orättvisa. Är du inte förberedd i det läget, så kan du säga saker som du ångrar länge efteråt.

Det du kan berätta i en direktintervju är BARA sådana saker som gäller dig själv och din person. Givetvis svarar du bara på de frågor du vill. Väljer du att inte svara så säg då vänligt "Det vill jag inte kommentera", men var då också beredd på att du får tillbaka frågan omformulerad.

Frågor som du kan svara på är exempelvis:

- Vad du tjänar.
- Hur länge du jobbat på företaget.
- Hur du uppfattat situationen. "Det smäll till och började brinna. Alla sprang ut".
- Om du trivs på arbetsplatsen eller inte.
- Vad du tycker om ditt jobb.
- Vad du är anställd för att göra.

Vad skall du inte tala om?

Saker som du inte skall tala om, är sådant som är utanför ditt ansvars eller kompetensområde och saker som du inte fått speciellt bemyndigande att berätta. Här skall du alltid hänvisa till ledningen eller informationsansvarig.

Frågor som du absolut inte skall svara på kan vara:

- Vems är felet.
- Vem borde bära ansvaret.
- Hur kunde det hända.
- Kunde det förhindrats.
- Företagets ekonomi.
- Företagets policy.
- Företagets strategi.

Intervjustrategi.

För att kunna klara av olika situationer så måste man träna. Samma sak gäller med hantering av massmedia. Det finns ingen anledning att du skall råka illa ut, bara för att du är oerfaren och dåligt förberedd. Lyssna på tekniken i olika intervjuer och försök att utläsa både journalistens och den intervjuades strategi. Många intervjuer kan vara riktigt intressanta och ge många lärdomar. Med rätt kunskap i bagaget kan du sedan hantera de flesta utfrågare, utan att hamna i klistret.

Exempel:

Vi tänker oss att pressen nosat upp att det förekommit omfattande felaktigheter i redovisningen av en stadsdelsnämnd. En ansvarig politiker intervjuas om händelsen.

Journalisten:

- Vad anser du är orsaken till att det har blivit ett så omfattande fel i redovisningarna? Har ni inte varit tillräckligt uppmärksamma?

Politikern:

- Vad orsaken är till att det blivit fel i redovisningarna är inte klarlagt ännu. Men våra revisorer håller på och tittar på det. Uppmärksamma har vi väl varit i och med att detta kommit upp i ljuset, men vi kanske skulle kunna vara lite tydligare.

Journalisten:

- Vad kommer att hända med dem som begått de här felen? Kommer dom att få gå?

Politikern:

- Vi vet inte ännu om det har begåtts några fel eller hur det har gått till. Det håller vi på att utreda. Sedan får vi ta ställning till hur vi skall göra.

Journalisten:

- Men det kan hända att någon får sparken?

Politikern:

- När utredningen är klar kommer vi att ta ställning till vad vi skall göra för att förhindra en upprepning. Men det är för tidigt att svara på idag.

Slut på intervjun.

Man kan utläsa ur svaren att politikern under intervjun skapat sig utrymme för att tänka på hur han skall svara och säger heller inget som kan medföra en följdfråga. Han ger inga löften eller drar några slutsatser, utan svarar bara på de direkta frågorna.

Rollspel

Ett rollspel går ut på att man genom att spela olika roller kan agera i påhittade situationer, lär sig hur man kan reda ut problem eller utveckla en sak och hur man kan dra fördel av det. När man deltar i ett rollspel så bör man tänka på att agera så seriöst som möjligt för att få ut mest av det.

Vi skall agera i tre olika påhittade händelser, för att känna på och se hur en situation kan utveckla sig i samband med en oplanerad intervju och en situation som man inte har förberett sig på. Vi skall tänka på att hela tiden behålla vårt lugn och värdighet, samt att inte låta känslorna dra iväg med oss. Det som sägs i en intervju spelas med all säkerhet i, kanske både ljud och bild.

Händelse 1

En person spelar den anställde på maskinföretaget och arbetar dagligen med att tillverka maskindelar. Personen heter Andersson. Han trivs bra med jobbet och arbetskamraterna och tycker att han tjänar bra. Han är inte politiskt intresserad, utan har familjen, fiske och kompisträffar på puben som intresse.

Anderssons roll:

Du arbetar på ett företag som tillverkar maskindelar och nu har det visat sig att många av dessa maskindelar säljs till en diktaturstat. Där sätts delarna in i vapen som användes för att hålla befolkningen i schack och att kväsa uppror. Företaget går bra och alla anställda har en säker utkomst med en del fördelar inbakade. Ni har fackligt diskuterat frågan om att tillverka vapendelar tidigare, men inte tagit ställning för eller emot.

Förhållandet har emellertid uppdagats i internationella media och när du kommer ut från jobbet står en journalistgrupp där och vill intervjua dig

Hur möter du journalisterna?

Vad svarar du på frågorna?

Du är en person arbetar som journalist för en tabloidtidning och har fått reda på att företaget tillverkar delar till vapen som säljs med god förtjänst till en diktaturstat i Asien. Du är bland de första som har fått reda på den här informationen och vill kunna göra ett scoop. Din rollperson heter Blixt och har förgäves sökt företagets informationsansvarige och nu ställer du dig utanför grinden när arbetsstyrkan skall gå hem för kvällen. Ditt mål är att få en av de anställda att avslöja något som du kan vräka ut på morgonens förstasida.

Hur lägger du upp din taktik?

Hur arrangerar du frågorna?

Händelse 2.

Person Carlsson är kommunalpolitiker och blir uppringd klockan 07.00 en morgon av en journalist.

Du är en väl känd och populär kommunpolitiker i en mindre ort. Det har kommit fram att du dels hyr en lägenhet relativt billigt av en av kommunens största hyresvärdar och dels varit med nämnda hyresvärd på en resa till USA, för att titta på planering av bostadsområde. Nu har det ställts vissa frågor från dina partikamrater, angående detta i kommunalfullmäktigegruppen. Ingen har påstått att du gjort något brottsligt, men etiken är ifrågasatt.

Hur agerar politiker Carlsson?

Journalist Digell är journalist på den lokala kvällstidningen och har hört rykten om att en politiker och en betydelsefull hyresvärd, har ett umgänge som kanske innebär fördelar i fördelningen av mark för byggnation och beredning av bygglovsärenden. Du ringer upp den aktuella politikern tidigt, för att han skall ha tid att tala med dig.

Hur lägger journalist Digell upp sin strategi?

Händelse 3.

Grannen Eriksson bor i lägenheten intill världsmästarinnan i dykning. Hon är också välkänd i nöjeslivet och pressen intresserar sig en hel del för hennes liv. Du har lagt märke till att det springer en massa olika människor hos henne sent på nätterna och du har till och men klagat till hyresvärlden.

Du har rollen som grannen Eriksson och är minst sagt irriterad på henne som bor granne med dig. Nu har det börjat tisslas om att hon har en massa fuffens för sig i lägenheten och du blir uppringd av en journalist, en lördagsförmiddag, efter det att det varit full rulle inne hos världsmästarinnan hela natten.

Journalisten frågar dig om vad du vet.

Hur svarar du?

Vilka "hemligheter" låter du läcka ut?

Journalisten Frän jobbar på en tevekanal och har genom åren gjort många uppmärksammade kändisreportage. Det har varit både avslöjande "sanningar" om diverse kändisar, men också mer seriösa rapporteringar från galor och premiärer.

Nu är du Journalisten Frän och skall försöka få reda på vad världsmästarinnan egentligen sysslar med inne i sin lägenhet. Grannen du fått kontakt med bör veta en hel del.

Hur går du till väga?

Vilka frågor ställer du?

Var lägger du "ribban"?

